

Xadicha MUXITDINOVA,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti professori, p.f.d
E-mail: xadichasmuxitdinova@gmail.com

O'zDJTU dotsenti, PhD P.Omonov taqrizi asosida

STATUS OF CURRICULUM PROVISION FOR TEACHING THE UZBEKISTAN LANGUAGE TO FOREIGNERS AND ITS TASKS

Annotation

These days the growing prestige of Uzbekistan in the world community has led to increased interest in our republic and the study of the Uzbek language, and the opening of Uzbek language and culture centers in leading higher education institutions in more than 60 countries of the world. However, modern textbooks and study guides for teaching Uzbek language to foreigners have not been created in our republic, nor has a separate lexical minimum and grammatical minimum been developed for each level based on the competence standards of language education. This emphasizes that the creation of educational and methodological support for teaching the Uzbek language for foreigners is one of the urgent issues of today. Also, the development of special textbooks and training manuals so that Uzbeks living in different countries and their children do not forget their mother tongue is one of the urgent issues. The article gives some comments on how to solve this problem.

Key words: Mother tongue, second language, foreign language, language environment, foreigners, language skills, system software, study guides, vocabulary, dictionaries, A1 level, A2 level, educational content, lexic-grammatical minimum.

СТАТУС И ЗАДАЧИ ПРОГРАММЫ ПРЕПОДАВАНИЯ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА ИНОСТРАНЦАМ

Аннотация

К настоящему времени растущий авторитет Узбекистана в мировом сообществе привел к повышению интереса к нашей республике и изучению узбекского языка, открытию центров узбекского языка и культуры в ведущих высших учебных заведениях более чем 60 стран мира. Однако в нашей республике не созданы современные учебники и учебные пособия для преподавания узбекского языка иностранцам, не разработан отдельный лексический минимум и грамматический минимум для каждого уровня на основе компетентностных стандартов языкового образования. Это подчеркивает, что создание учебно-методического обеспечения обучения узбекскому языку иностранцев является одним из актуальных вопросов современности. Также одним из актуальных вопросов является разработка специальных учебников и учебных пособий, чтобы узбеки, проживающие в разных странах, и их дети не забывали родной язык. В статье даются некоторые комментарии о том, как решить эту проблему.

Ключевые слова: Родной язык, второй язык, иностранный язык, языковая среда, иностранцы, языковые навыки, системное программное обеспечение, учебно-методические пособия, лексика, словари, уровень A1, уровень A2, образовательный контент, лексико-грамматический минимум.

XORIJLIKLARGA O'ZBEK TILINI O'QITISHNING O'QUV-DASTURIY TA'MINOTI HOLATI VA DOLZARB VAZIFALAR

Annotatsiya

Hozirgi kunga kelib O'zbekistonning jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tiborining ortib borishi respublikamizga va o'zbek tilini o'rganishga qiziqishning kuchayishiga, jahonning 60 dan ortiq mamlakatlaridagi yetakchi oliy ta'lim muassasalarida o'zbek tili va madaniyati markazlarining ochilishiga olib keldi. Biroq bugungi kungacha respublikamizda xorijliklarga o'zbek tilini o'qitish bo'yicha zamonaviy darsliklar va o'quv qo'llanmalar yaratilgani, til ta'limining kompetensiyaviy me'yorlaridan kelib chiqib har bir daraja uchun alohida leksik minimum va grammatik minimum ishlab chiqilgani yo'q. Bu xorijliklar uchun o'zbek tilini o'qitishning o'quv-uslubiy ta'minotini yaratish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri ekanini ta'kidlaydi. Shuningdek, turli mamlakatlarda yashayotgan o'zbekistonliklar va ularning farzandlari ona tillarini unutib yubormasliklari uchun maxsus darsliklar va o'quv qo'llanmalar ishlab chiqilishi ham dolzarb masalalardan biridir. Maqolada mazkur muammoni bartaraf etish yuzasidan ayrim mulohazalar berilgan.

Kalit so'zlar: Ona tili, ikkinchi til, xorijiy til, til muhiti, xorijliklar, til ko'nikmalari, tizimli dasturiy ta'minot, o'quv-uslubiy qo'llanmalar, so'zlashgichlar, lug'atlar, A1 daraja, A2 daraja, ta'lim mazmuni, leksik-grammatik minimum.

Kirish. Ma'lumki, til ta'limida bir-biridan farq qiladigan ikki xil yondashuv – tilni ona tili sifatida o'qitish va tilni ikkinchi til sifatida o'qitish farqlanadi. Ayni vaqtda tilni ikkinchi til sifatida o'qitishning o'zi ham tilni til muhitida o'qitish (respublikamizda yashovchi turli millatlar vakillariga o'zbek tilini davlat tili sifatida o'qitish) hamda til muhiti mavjud bo'lmagan holatda o'qitish (xorijiy mamlakatlarda o'zbek tilini o'qitish) yo'nalishlariga bo'linadi. Har bir yo'nalishning o'ziga xos tamoyillari mavjud bo'lib, ta'lim mazmuni va metodlari shunga mos holda tanlanadi. Bu har bir yo'nalishning o'quv-uslubiy dasturiy ta'minotini ham yondashuvlar va yo'nalishlardan kelib chiqib ishlab chiqishni taqozo etadi. Jumladan, respublikamizda o'zbek tilini milliy maktablarda ona tili sifatida o'qitish mazmuni, albatta, ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarda o'zbek tilini o'qitish mazmunidan farq qiladi va ushbu ta'lim mazmuni o'ziga xos metodikani va shunga mos o'quv-uslubiy ta'minotni

ham talab etadi. Ayni vaqtda o'zbek tilini respublikamizda yashovchi o'zga tillar vakillariga o'qitish mazmuni ham xorijliklarga o'zbek tilini o'qitish mazmunidan farq qiladi. Ko'p millatli respublikamizda yashovchi turli millatlar vakillari esa shu yerda tug'ilib o'sib, o'zbek tilida so'zlashuvchilar muhitida yashab kelmoqdalar, o'zbekcha nutqni har kuni tinglab eshitib turganliklari tufayli ular o'zbek tilida muayyan so'z zahirasiga ega, muayyan darajada tinglab tushunish, gapirish va boshqa til ko'nikmalariga egalar. O'zbek tilini xorijiy mamlakatlarda va respublikamizga ish, o'qish munosabati bilan kelayotgan xorijliklarga o'rgatishda esa nol darajadan boshlashni va bunda chet tillarini o'qitish mazmuni va metodikasini qo'llashni taqozo etadi.

Yangilanayotgan O'zbekistonda jadal olib brilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy-demokratik islohotlar ta'lim sohasida ham tub o'zgarishlar yuz berishiga, uzluksiz ta'lim tizimining har

bir bo'g'inida o'zbek tilini o'qitishning zamonaviy metodikasini yaratish, o'quv-uslubiy ta'minotini yangilash bo'yicha amaliy tajribalar o'tkazilishiga olib keldi. Hozirgi kunga kelib O'zbekistonning jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tiborining ortib borishi respublikamizga va o'zbek tilini o'rganishga qiziqishning kuchayishiga, ko'plab xorijiy mamlakatlarning yetakchi oliy ta'lim muassasalarida o'zbek tili bo'limlarining va hatto o'zbek tili litsey-kollejlarining ochilishiga olib keldi. Bu o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitish yo'nalishini tashkil etish va xorijliklarga o'zbek tilini o'qitish bo'yicha kadrlar tayyorlash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ma'lumki, bugungi kunga kelib jahonning 60 dan ortiq mamlakatlaridagi yetakchi oliy ta'lim muassasalarida o'zbek tili va madaniyati markazlari ochilgan, ularning qoshida maktab, litsey va kollejlarda tashkil etilmoqda. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining xorijiy mamlakatlardagi diplomatik vakolatxonalari qoshida "O'zbek tilining do'stlari" klublari ham faoliyat yuritmoqda. Biroq xorijiy mamlakatlardagi ushbu ta'lim muassasalari, o'zbek tili va madaniyati markazlari, klublarini zarur o'zbek tili va adabiyotidan o'quv qo'llanmalar, bosma va elektron darsliklar, uslubiy-metodik ishlanmalar bilan ta'minlash holati talab darajasida emas. Xorijliklarga o'zbek tilini o'qitish bo'yicha 1990- yilda Toshkentda I.A. Kissen, Sh.U.Rahmatullayevlar tomonidan chop etilgan "Izuchayem uzbekskiy yazik (samouchitel)" [1], 1997- yilda A.Rafiyev, Tunjay O'zturk, D. Nuriddinova tomonidan tayyorlanib Toshkentda chop etilgan "Chet elliklar uchun o'zbek tili" [2], 2002- yilda Nigora Ikromova va Hanneke Ykema tomonidan o'zbek va ingliz tillarida tayyorlanib, Toshkentda chop etilgan "Marhamat" o'quv qo'llanmasi [3], Y. Azizxanova va R. Tolipova tomonidan "O'zbek tili chet elliklar uchun" o'quv qo'llanmalarini [4] ko'rsatib o'tish mumkin.

Ushbu o'quv qo'llanmalar xorijliklarni o'zbek tili alifbosi va fonetikasi, grammatik strukturasi bilan tanishtirish, til o'rganuvchilar nutqini dastlabki muloqot uchun zarur bo'lgan lug'aviy zahira bilan boyitish maqsadini o'z oldiga qo'ygan bo'lib, ularda o'zbek tilining spetsifik nutq tovushlari talaffuzi haqida ma'lumotlar berilgan, faol qo'llanadigan so'z birikmalari, gap va jumalar tarjimasi bilan keltirilgan, ularni nutqda qo'llash namunalari bilan tanishtirilgan. Biroq mazkur qo'llanmalarining birortasi ham tizimli dasturiy ta'minot asosida yaratilmagan va xorijiy tillarda so'zlashuvchilarni o'zbek tilidagi nutqiy ko'nikmalarini tilning kompetensiyaviy darajalariga mos ravishda rivojlantirib borishga mo'ljallanmagan. Shu bois bugungi kunda xorijiy mamlakatlarda faoliyat yuritayotgan bo'limlar va markazlarda o'zbek tilini o'rgatishda ko'p hollarda eski o'quv qo'llanmalari, pedagoglar o'zlari tuzgan didaktik materiallardan foydalanilmoqda. Bu o'rinda shuni ham qayd etish kerakki, xorijiy mamlakatlarda o'zbek tilini o'qitayotgan pedagoglarning aksariyati o'zbek tili mutaxassislari emas. Bularning barchasi oldimizga xorijiy tillarda so'zlashuvchilar uchun maxsus tizimli dasturiy ta'minot asosida tuzilgan va multimedia ishlanmalari kiritilgan o'quv-metodik adabiyotlari bilan ta'minlash majburiyatini yuklaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 21-oktabrdagi «O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqei tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi PF-5850-sonli, 2020-yil 20-oktabrdagi «Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» PF-6084- sonli Farmonlari va ular ijrosini ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan "2020 — 2030 yillarda o'zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi"da bu masalaning dolzarbligi qayd etib o'tilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Xususan, Konsepsiyaning 5-bandida davlat tilining xalqaro miqyosdagi o'rni va nufuzini oshirish, bu borada xorijiy hamkorlik aloqalarini rivojlantirish yuzasidan bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish, jumladan, o'zbek tilini xorijiy mamlakatlarda keng targ'ib qilish, uni o'rganish istagida bo'lgan chet ellik fuqarolarga ko'maklashishga mo'ljallangan o'zbek tilini o'rgatuvchi onlayn platforma tashkil qilish, uning axborot bazasini ta'minlash va muntazam boyitib borish; xorijda istiqomat qilayotgan vatandoshlarning madaniy va til o'zligini saqlab qolish, ularning o'zbek madaniy an'ana va qadriyatlarini ruhida tarbiya topishlariga ko'maklashish, xorijda

faoliyat ko'rsatayotgan o'zbek tili o'qituvchilari bilan muntazam aloqa o'rnatish va o'zaro tajriba almashishni yo'lga qo'yish; xorijda istiqomat qilayotgan vatandoshlar va o'zbek tilini o'rganish istagida bo'lgan chet el fuqarolari uchun o'zbek tili darsliklari, elektron dasturlar ishlab chiqish kabi vazifalar belgilab qo'yilgan [5].

Biroq qayd etganimizdek, xorijliklarga o'zbek tilini o'qitish bo'yicha 1990-2000 yillarda yaratilgan o'quv qo'llanmalar bugungi talabga javob bermaydi, so'nggi yillarda yaratilganlari esa xorijiy mamlakatlarda faoliyat yuritayotgan markazlar ehtiyojini to'liq qoplay olmaydi. Bugungi kungacha o'zbek tilini xorijliklarga o'qitish yo'nalishi tor doirada ko'proq respublikamizga ish, o'qish munosabati bilan kelgan xorijlik fuqarolarga individual tarzda o'rgatib kelingani yoki dastlabki muloqot yuritishga o'rgatishga qaratilgan qisqa kurslardan iborat bo'lgani hech kimga sir emas. Ushbu jarayonda qo'llanib kelingan o'quv-uslubiy materiallar ham ta'lim beruvchi o'zbek tili o'qituvchilarining yoki o'zbek tilini o'rgatuvchilarning (ayrim hollarda hatto bevosita mutaxassis bo'lmagan boshqa soha vakillari masalan, chet tili o'qituvchilari, jurnalistlar ham shug'ullanganlari uchun, ularni o'zbek tilini o'rgatuvchilar deb atash ham mumkin) o'zlari tayyorlagan materiallardan iborat bo'lib, ko'p hollarda tizimli dasturiy ta'minotni tashkil etmas edi. Ta'kidlash kerakki, xorijiy mamlakatlarning oliy ta'lim muassasalarida (masalan, AQShning Indiana, Chikago, Arizona, universitetlari, Rossiya Federatsiyasining MDU, MDLU universitetlari, Germaniyaning Gumboldt universiteti, Koreyaning Pusan universiteti, Xitoy, Yaponiya, Turkiya universitetlari va boshqalarda) faoliyat yuritayotgan o'zbek tili bo'limlarining o'quv-dasturiy ta'minoti ham o'sha ta'lim muassasalarida dars beradigan o'qituvchilar tomonidan individual tarzda tuzilgan.

Keyingi yillarda talab va ehtiyoj ortganligi tufayli xorijiy ta'lim muassasalarida o'zbek tili 1 semestr, 1 o'quv yili, ayrim universitetlarda to'liq bakalavriat davomida tasdiqlangan o'quv dasturi asosida tizimli o'qitila boshlandi. Jumladan, Moskva davlat lingvistik universitetida "O'zbek tili" "Prakticheskiy kurs uzbekskogo yazika" (haftasiga 3 soat) va "Professionalnaya kommunikatsiya" (haftasiga 2 soat) dasturlari [6] asosida haftasiga 5 soat o'qitilishi rejalashtirilgan, Moskva davlat universitetida "Uzbekskiy yazik" dasturi asosida haftasiga 4 soat o'qitiladi. AQShning Chikago universitetida o'zbek tili 1 semestr davomida, Arizona universitetida yozgi maktablarda 1,5 oy davomida, Indiana universitetida esa bakalavr kursi davomida "O'zbek tili" fani haftada 2 marta (4 soat) amaliy mashg'ulot sifatida offlayn ta'lim shaklida hamda 1 marta onlayn tarzda suhbat darslari sifatida o'tilishi rejalashtirilgan. Kurs oxirida talabalar o'zlari qiziqqan mavzuda kurs ishlarini yozadilar, kurs ishlari mavzusi doirasida yozgi ta'til davrida O'zbekistonda til tajribasini o'tashlari ham rejaga kiritilgan.

Ko'rinadiki, bugungi kungacha respublikamizda xorijliklarga o'zbek tilini o'qitish bo'yicha maxsus o'quv-uslubiy ta'minot ishlab chiqilmaganligi, hatto ushbu yo'nalishlarda ta'lim beruvchi kadrlar ham maxsus tayyorlanmayotganligi o'zbek tilining turli mamlakatlarda turlicha o'qitilishiga olib kelmoqda. Shu o'rinda turli mamlakatlarda yashayotgan o'zbekistonliklar va ularning farzandlari ona tillarini unutib yubormasliklari masalasi ham dolzarb bo'lib, ular uchun ham maxsus darsliklar va o'quv qo'llanmalar ishlab chiqilishi kerak.

Xorijliklarga o'zbek tilini o'qitish bo'yicha respublikamizda va respublikamizdan tashqarida chop etilgan sanoqli darslik va o'quv-uslubiy qo'llanmalar, so'zlashgichlar va lug'atlar mavjud, biroq ularning birortasi ham tizimli dasturiy ta'minot asosida yaratilmagan. Afsuski, xorijliklarga o'zbek tilini o'qitish bo'yicha bugungi kunda turli loyihalar asosida ishlanayotgan o'quv qo'llanmalar ham tizimli o'quv-dasturiy ta'minot asosida yaratilmayapti.

Mavjud qo'llanmalar tahlili shuni ko'rsatdiki, ularning deyarli 80%i "Chet tillarini egallashning Umumevropa kompetensiyalari"da [7] qayd etilgan til ko'nikmalarining A1 darajasiga muvofiq holda yaratilgan, hatto ayrimlari A1.1. va A1.2. daraja ko'rsatkichlari bilan qismlarga ajratib berilgan bo'lsa-da, biroq aynan shu daraja ko'rsatkichlari uchun belgilangan ta'lim mazmuni va leksik-grammatik minimum qaysi dastur asosida ajratilgani, ushbu boshlang'ich darajadan keyingi

A2 va B1 darajalarda ta'lim mazmuniga nimalar kiritilishi, qaysi grammatik ma'lumotlar va lug'aviy zahira berilishining dasturiy ta'minoti ishlab chiqilmagani bois ular har xil materiallar taqdim etilgan.

To'g'ri, ko'pchilik mualliflar xorijliklarga o'zbek tilini o'qitishda chet tillarini o'qitish mazmuni va metodikasini qo'llangani, chet tillarini o'qitish dasturlaridagi mavzular kiritilganini qayd etadilar. Biroq bu o'rinda shuni alohida ta'kidlash kerakki, etalon sifatida olinayotgan ingliz, nemis tili darsliklarining o'quv materiali va topshiriqlar tizimi genetik kelib chiqishi va tipologik tuzilishi jihatidan mutlaqo farq qiluvchi o'zbek tili xususiyatlariga ko'p hollarda mutlaqo mos kelmaydi. Yuqorida qayd etilgan tillar strukturasi leksikaning katta o'rin tutishi, tarkibiy tuzilishda analitik xususiyatlar ustuvor bo'lgani uchun turkiy tillar oilasiga kiruvchi agglutinativ tuzilishli o'zbek tili uchun ular har doim ham etalon vazifasini o'tay olmaydi.

Tahlil va natijalar. Respublikamizda "O'zbek tili" fani bo'yicha Davlat ta'lim standartlari talablarida [8] ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarning boshlang'ich sinflari uchun o'zbek tilini o'rganishning A1- boshlang'ich darajasi, 5-9-sinflar uchun A2- tayanch darajasi, 10-11-sinflar va o'rta maxsus ta'lim uchun V1- asosiy darajasi va oliy ta'lim uchun B2- yuqori darajasi belgilangan va o'quv dasturlari, darsliklar shu asosda yaratib kelinmoqda [9]. Biroq ushbu talablar xorijliklarga o'zbek tilini o'qitish yo'nalishiga to'g'ri kelmaydi. Demak, xorijliklar uchun ham o'zbek tilidan o'quv-dasturiy ta'minoti mazmunini belgilash uchun, avvalo, o'zbek tilining boshlang'ich A1 darajasi, tayanch A2 darajasi va asosiy B1 darajalari uchun leksik-grammatik minimumlar chegaralarini ajratib olish kerak bo'ladi.

Grammatik minimumni belgilashda aynan affiksial o'zbek tili xususiyatlaridan kelib chiqish va imkon boricha avval

qo'shimchalar kam ishlatiladigan so'z shakllaridan foydalanish (masalan, A1.1. darajada faqat otli birikmalar ishtirok etgan jumalarni qo'llash), keyingi A1.2. darajadan boshlab tarkibida 3-4 tadan qo'shimchalar ishtirok etadigan so'zlarni nutq jarayoniga (masalan, fe'lli birikmalarni) kiritib borish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa va takliflar. Ma'lumki, til o'rganish tanish shakldan notanish shaklga qarab, oddiydan murakkabga qarab boradi. Tarkibida hali o'tilmagan grammatik shakl mavjud bo'lgan fe'llarni dastlabki bosqichdan boshlab qo'llash til o'rganuvchilarning qo'shimcha izohlar talab qilishlariga, ushbu shaklni anglamagan, tushunmagan holda quruq yodlash orqali qo'llashlariga va boshqa vaziyatlarda noto'g'ri qo'llab, noqulay holatga tushib qolishlariga olib keladi.

Aytilgan mulohazalar "Xorijliklar uchun o'zbek tili" qo'llanmalarini yaratishning o'quv-uslubiy dasturiy ta'minotini ishlab chiqish bugungi kunda zaruratga aylanganini ko'rsatadi. O'zbek tilini o'rganishni xohlovchilar soninig ko'payib borayotgani ona tilimizning jahon miqyosida nufuzining ortib borishiga olib keladi. Bu imkoniyatni boy bermaslik uchun xorijiy mamlakatlarda ta'lim muassasalarida ochilayotgan o'zbek tili bo'limlarini o'quv-uslubiy materiallar bilan yetarli va kerakli darajada ta'minlash, buning uchun esa avvalo xorijliklarga o'zbek tilini o'qitishning dasturiy ta'minotini tezkorlik bilan ishlab chiqishni taqozo etadi. Bu kelajakda jahonning turli mamlakatlari bilan hamkorlik aloqalarimizni yanada yaxshilashga, ayni vaqtda chet mamlakatlarda istiqomat qilayotgan vatandoshlarimizning farzandlarini ham o'z ona tillari va madaniyatlarini asrab qolishlariga mustahkam poydevor yaratadi.

ADABIYOTLAR

1. Kissen I.A., Rahmatullayev Sh.U. "Изучаем узбекский язык (самоучитель)". – Toshkent, 1990.
2. Rafiyev A., O'zturk T., Nuriddinova D. (eds.) Uzbek language for foreigners. Tashkent: O'zbek-Türk liceylari, 1997. — 176 p.
3. Sharipova N., Ykema H. Marhamat. Uzbek Coursebook for Beginners. Toshkent, 2002. - 297 p.
4. Azizxanova Yu., Tolipova R. O'zbek tili (практический курс для иностранцев). – Toshkent, O'qituvchi, 1999.
5. 2020 – 2030 yillarda o'zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2020. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 20 oktabrdagi PF-6084-son Farmoni. 1-ilova, 5-band. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 21.10.2020 y., 06/20/6084/1398-son.
6. Практический курс второго иностранного языка (узбекский язык, рабочая программа) / Составители: Мухитдинова Х.С., Харламова Н.С. – Москва, МГЛУ, 2010; Профессиональная коммуникация (узбекский язык, рабочая программа) / Составители: Мухитдинова Х.С., Харламова Н.С. – Москва, МГЛУ, 2010.
7. Европейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка. – М.: Изд-во МГЛУ (русская версия), 2003. – С. 256.
8. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. O'zbek tili (ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablar uchun) // Ta'lim taraqqiyoti. O'zR Xalq ta'limi vazirligining axborotnomasi, 1-maxsus son. –Toshkent: Sharq, 1999. – 262–302 b.